

УДК 378.041-051:78]:159.923

БОНДАРЕНКО Л.А.,
викладач кафедри теорії та методики
музичного мистецтва Інституту
мистецтв Київського університету
імені Бориса Грінченка

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

У статті розкрито особливості застосування синергетичного підходу у професійному саморозвитку майбутнього вчителя музики. За допомогою теоретичних методів дослідження проаналізовано наукову літературу, присвячену вирішенню цієї проблеми; визначено поняття професійного саморозвитку майбутнього вчителя музики. Застосування синергетичного підходу до інструментально-виконавської підготовки студентів дало змогу розглядати дану підготовку як цілісну систему, у її взаємозв'язку та взаємодії з іншими освітніми системами; виявляти всезагальні закономірності розвитку особистості, людства, науки та культури завдяки широкому міждисциплінарному синтезу.

Ключові слова: професійний саморозвиток майбутнього вчителя музики, інструментально-виконавська підготовка, синергетичний підхід.

Бондаренко Л. А. Профессиональное саморазвитие будущего учителя
музыки: синергетический подход

В статье раскрыты особенности применения синергетического подхода в процессе профессионального саморазвития будущего учителя музыки. При помощи теоретических методов исследования проанализирована научная литература по теме исследования; дано определение профессиональному саморазвитию будущего учителя музыки. Использование синергетического подхода в инструментально-исполнительской подготовке позволило рассматривать данную подготовку как целостную систему в ее взаимосвязях и взаимодействии с другими системами; выявлять всеобщие закономерности развития личности, науки и культуры благодаря широкому междисциплинарному синтезу.

Ключевые слова: профессиональное саморазвитие будущего учителя музыки, инструментально-исполнительская подготовка, синергетический подход.

Bondarenko L. A. Professional self-development of future music teachers:
synergistic approach

In the article an author investigates the problem of forming the ability the future music teachers of professional self-development in the instrumental-performing training process. The article reveals the essence of professional self-

development of future music teachers. The instrumental-performing training system is considered from the synergistic approach. Theoretical methods have been used for analysis of pedagogical literature considering the professional self-development of future music teachers. Based on both the study and analysis of scientific and educational literature they were defined features of the instrumental-performing training system from the standpoint of the synergistic approach. The peculiarity of the synergistic approach regarding professional self-development of future music teacher specified the nature and meaning of definitions: «personality self-development» and «professional self-development of future music teacher in the instrumental-performing training process». The use of a synergistic approach to instrumental-performing training of students allowed to consider this training as an integrated system in its relationship and interaction with other educational systems, to identify universal laws of human development, humanity, science and culture through a broad interdisciplinary synthesis, form a non-linear way of thinking, a holistic artistic vision that shows the development and the relationship of man, society, art and science as a culture subsystem, and culture as a process of noosphere self-organization.

Keywords: professional self-development of future music teachers, instrumental-performing training, synergistic approach.

Постановка проблеми. Грунтовне оновлення сучасної, зокрема, мистецької освіти, засноване на гуманізації та гуманітаризації навчально-виховного процесу, задає нові орієнтири її (освіти) розвитку. Основною метою є виховання всебічно розвиненої особистості фахівця, компетентного, конкурентноспроможного, мобільного, готового до зовнішніх та внутрішніх змін, здатного до створення та здійснення стратегій професійного зростання. Відповідно, професійна підготовка студентів має організовуватися на засадах пріоритетності розвитку суб'єктності майбутнього вчителя музики, актуалізації його духовного потенціалу, створення умов для його плідного творчого самоздійснення, що безпосередньо пов'язано з ефективністю підготовки до професійного саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що проблема професійного саморозвитку займає важливе місце у наукових пошуках таких дослідників як А.Біне, Л.Зязюн, С.Максименко, А.Маслоу, Л.Мітіна, Д.Леонтьєв, О.Пехота, К. Роджерс, С.Рубінштейн, В. Семиченко, В.Слободчиков, Д.С'юпер, Е. Фромм, Г.Цукерман та ін. Особливості

професійного саморозвитку майбутніх вчителів розглядаються в дисертаційних дослідженнях Г.Бистрюкової, М.Костенко, Т.Стрітьєвич, Т.Тихонової, П.Харченко, Р.Цокура.

Аналіз музично-педагогічних досліджень свідчить про актуальність проблем інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики (О.Абдулліна, Л.Арчажникова, З.Квасниця, В.Крицький, І.Мостова, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Рудницька, Г.Ципін та ін.).

Мета статті – розкрити особливості застосування синергетичного підходу у професійному саморозвитку майбутнього вчителя музики.

Завдання: за допомогою теоретичних методів дослідження проаналізувати наукову літературу, присвячену вирішенню цієї проблеми; розглянути систему інструментально-виконавської підготовки студентів з позицій синергетичного підходу; дати визначення професійного саморозвитку майбутнього вчителя музики.

Виклад основного матеріалу статті. Про актуальність проблеми професійного саморозвитку свідчить аналіз сучасних тенденцій розбудови компетентнісно-орієнтованої, суб'єктно-спрямованої професійної підготовки вчителя, про це йдеться у працях провідних фахівців у галузі мистецької освіти.

Так, О.Олексюк [5, с.13-14] стверджує, що нині "дедалі поширеними стають ідеї саморозвитку особистості, наявності в неї духовного потенціалу і здатності до творчої реалізації. Фокус зміщується із соціальних структур, спрямовуючись на людську індивідуальність, на суб'єктність. Суспільство стрімко рухається до антропоцентризму, а цей принцип зміг увійти в сучасну педагогіку лише тому, що він відображує глибокі зміни в соціальній реальності".

На думку Е.Абдулліна [1] досягнути високих результатів у педагогічній праці вчителя музики можливо за умови постійного самовдосконалення та саморозвитку у сфері дослідницької діяльності, в результаті якої формується його методологічна культура.

І.Кевішас [3], розглядаючи прояви духовності учня (студента) як основу реконструкції педагогічного процесу, одним із способів становлення особистості називає самотворення духовного простору як форми емпіричного вираження духовності. Основою пошуку глибини духовності є потреба в осмисленні духовних цінностей культури. А це зумовлює процес постійного духовного самовдосконалення, саморозвитку.

Відносно даної проблеми одними з перших подали її сучасну інтерпретацію російські дослідники. Вони визначили її сутність з позицій синергетичного, суб'єктного й акмеологічного підходів.

Так, з точки зору педагогічної синергетики (Є.Князева, С.Кульневич, С.Курдюмов, М.Опенков, С.Шевельова та ін.) [7] професійний саморозвиток педагога розглядається як внутрішня здатність щодо культивування, створення в собі нових якостей, які необхідні для його виживання й ефективного функціонування в кардинально нових чи змінених умовах соціально-економічного середовища.

Прихильники суб'єктного підходу (Т.Березіна, І.Бех, В.Маралов, Л.Мітіна, Є.Ісаєв, В.Слободчиков, О.Тихомиров та ін.) [7] розуміють саморозвиток як фундаментальну здібність педагога ставати і бути дійсно суб'єктом свого життя, обертати власну життєдіяльність у предмет практичного перетворення.

Професійний саморозвиток педагога, згідно з позицією вчених, які розробляють теорію педагогічної акмеології (Б.Ананьєв, І.Багаєва, Н.Кузьміна, А.Маркова, А.Реан) [7], є процесом формування особистості, що орієнтована на найвищі професійні досягнення.

Завдання нашої розвідки передбачають розкриття сутності інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики. Дана підготовка дає можливість оволодіти грою на музичному інструменті у процесі осягнення музичних творів. Метою цієї діяльності є створення художнього образу твору засобами музичного

мистецтва. Образ формується у процесі інтерпретації. Інтерпретаційний процес охоплює такі стадії: проектування прообразу виконавського результату через аналіз музичного тексту, пошук адекватних засобів його відтворення, оволодіння необхідним технічним арсеналом виконання, звукове втілення інтерпретації на інструменті. Тут поєднуються інтелектуальна, емоційна та волюва складові особистості. Інтелектуальна складова проявляється в інтерпретаційному аналізі, пошуку інформації, виборі засобів. Емоційна – торкається емпатійних та рефлексивних процесів осягнення твору, ставлення до змісту тощо. Волюва – керує процесами виконавської саморегуляції, особливо це стосується слухової сфери. Все це не є самоціллю. Інструментально-виконавська підготовка закладає основи майбутньої музично-педагогічної діяльності вчителя музики. Навчаючись спілкуванню з музичними творами, розвиваючись як особистість та професіонал за допомогою художніх засобів, студент отримує знання та досвід діяльності для залучення школярів до світу музичного мистецтва та їх естетичного розвитку, для формування їх музичної культури. А це і є мета його майбутньої професійної праці. Таким чином, інструментально-виконавська підготовка майбутнього вчителя музики має потужний потенціал для формування його готовності до професійного саморозвитку. По-новому розглянути цей процес можна з позицій синергетики.

Синергетика (Г.Хакен) або теорія самоорганізації (І. Пригожин) виникла у другій половині XX ст. на перетині фізики і теорії інформації. Нині це один з найперспективніших наукових напрямів. Синергетика вивчає системи відкритого типу, далекі від стану рівноваги, провідним принципом існування яких є самоорганізація, а її основою є постійна й активна взаємодія із зовнішнім середовищем (обмін речовиною, енергією, інформацією). Дані системи мають такі функціональні характеристики: відкритість, нелінійність, динамічність,

взаємодія, хаос, порядок, самоорганізація. Завдяки механізму біфуркації забезпечується перехід системи до стану вищої структурованості як просторово, так і функціонально. Якщо детальніше, то система, засвоюючи зовнішні впливи, стає спроможною до випадкових змін – флуктуацій. Підвищення впорядкованості синергетичної системи здійснюється в критичних точках (точках біфуркації), біля яких відбувається різка активізація флуктуацій. В цих точках відбувається розгалуження шляхів перетворення системи (дивергенції). Напрямок розвитку системи після біфуркації є випадковим і непередбачуваним (емерджентним), та все ж обумовлюється внутрішнім потенціалом системи (результатом може бути або перехід до нової структури, або до стану хаосу). Хаос виступає активним кінетичним середовищем і має такі ознаки: нерівноважність, наявність локальних зв'язків. Структура-аттрактор – це математичний образ детермінованого хаосу у фазовому просторі, перехід якого через пороговий рівень приводить систему до біфуркації.

Екстраполяція положень синергетики стосовно педагогічних процесів, а до них належить й інструментально-виконавська підготовка, дозволяє збагатити та оновити форми, засоби та методи музичної педагогіки. У цьому аспекті надзвичайно цікавими та важливими для нашого дослідження є розробки Л. Лобової [4] щодо організації умов виникнення процесу самоорганізації в педагогічній системі. Такими умовами є наступні: система має бути відкритою до взаємодії і взаємообміну інформацією та енергією з навколишнім середовищем; система повинна мати активне, енергетичне ядро, яке характеризується виявленням ініціативи у педагогів, прагненням до самовдосконалення, самореалізації, підвищення ефективності педагогічного процесу; система повинна мати свободу вибору, а саме здатність визначати власні шляхи розвитку без тиску ззовні; система повинна мати можливість реалізації висунутих ініціатив з доведенням їх до

позитивних результатів; система має розвиватися тільки на основі діалогічної різнорівневої взаємодії; система має бути зорієнтована на саморозвиток особистості студентів та формування їх ціннісних орієнтацій.

Л. Лобова розглядає будь-яку педагогічну систему як явище багаторівневе, що містить у собі людину як окрему систему з підсистемами фізіологічного, психологічного та соціального характеру. Вона вважає, що м'яке регулювання та стимулювання процесів самоорганізації в освітній та творчій діяльності особистості буде сприяти досягненню більш високих цілей самоосмислення і сенсопородження, повнішому виявленню людської індивідуальності.

Застосування синергетичного підходу у мистецькій освіті, на думку О.Олексюк [5], сприяє виявленню універсальних закономірностей художніх процесів, а це, в свою чергу, активізує модернізацію змісту вищої музичної освіти. Так, інваріантами інтеграції наукового знання в змісті музичної освіти можуть бути: випадковість і причинно-наслідкові зв'язки; непередбачуваність (біфуркація) і самоорганізація; конструктивна роль хаосу й організації; поєднання тенденцій підвищення різноманітності (дивергенції) та вибіркості (конвергенції). Як вважає автор, ці онтологічні інваріанти можуть слугувати основою для розуміння цілісності і взаємозв'язку систем, механізмів їх розвитку й взаємодії з іншими системами. Вони є інтеграторами різних наукових сфер і дозволяють глибше осмислити духовну еволюцію суспільства й мистецтва.

У концепції Г.Щербакової [8] музично-педагогічний процес розглядається як взаємодія трьох систем, що постійно саморозвиваються. Це світ музики та музично-педагогічних цінностей, особистість учня, особистість вчителя музики. Система музично-педагогічної освіти є відкритою складноорганізованою системою. Вона містить у собі віддзеркалення перманентного процесу саморозвитку

музичного мистецтва, професійно-особистісне становлення та розвиток учня у ході музично-педагогічної освіти, самовдосконалення вчителя, місія якого полягає у здійсненні комунікації у цій тріаді.

Неабиякий інтерес у нашому дослідженні викликає синергетична концепція культури, сформульована фізиком-теоретиком А.Свідзинським [6]. Автор вважає, що культура – це процес самоорганізації ноосфери. Ноосфера є всепроникним, пульсуючим шаром самоорганізованої системи думок всіх людей, яка невинно зростає, реструктуризується, переосмислюється. Культура ж твориться тоді, коли ноосферні процеси самоорганізації набувають ідеальної або матеріальної реалізації. Процеси самоорганізації в ноосфері переплітаються з етногенезом (це теж процес самоорганізації), який надає структурованості самому людству (сукупність етносів). Таким чином автор підпорядковує поняття культури ширшому поняттю – самоорганізації. Культура не задається людям згори, а твориться самими людьми як істотами, що мають свободу волі. Водночас культура формує, творить самих людей, своїх творців. У цьому неперервному самотворенні – особливість і парадоксальність феномену людини. Припинення цього процесу означає припинення буття людини як такої, перетворення її у щось інше. Цей висновок надзвичайно важливий для нашого дослідження, оскільки доводить, що процес саморозвитку органічно присутній в людській особистості, він зумовлений її внутрішніми потенціями. Тобто, мета педагога – розкрити ці потенції, створити умови їх реалізації для того, щоб механізм саморозвитку запрацював.

Особливості становлення, розвитку та саморозвитку особистості з позицій синергетичного підходу розкриті у дослідженні Т.Денисової [2].. Розглядаючи розвиток особистості з точки зору педагогіки, автор вважає, що він являє собою процес адаптаційних та біфуркаційних етапів, а це є нелінійний процес. Зміст біфуркації – це відбір значущої

для суб'єкта інформації, на основі якої буде здійснюватися подальший саморозвиток на певний часовий проміжок. Очевидно, що найбільш ефективний вплив можливий у точці біфуркації. Тож необхідно створити біфуркацію (проблемно-конфліктну ситуацію) та добитися резонансу від впливу, не забуваючи при цьому, що резонанс має відповідати стану суб'єкта. Ця ідея перегукується із механізмом резонансного збудження внутрішніх ресурсів студента (Л.Лобова) [4], за допомогою якого пришвидшується перехід до потрібних структур-аттракторів. Тим самим, створюються умови для розкриття власних тенденцій саморозвитку людини у самоорганізованому світі.

Отже, застосування синергетичного підходу до системи інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики з метою формування його готовності до професійного саморозвитку вимагає такого її (системи підготовки) розгляду: система підготовки має бути відкритою до взаємодії та обміну інформацією та енергією з музично-освітнім та соціальним середовищем, а це означає інтегрування множини музично-теоретичних, психолого-педагогічних та виконавських дисциплін; система підготовки має спрямовуватися на розкриття внутрішніх, притаманних від природи потенцій студента, який, реалізуючи свою свободу вибору, визначатиме власні шляхи розвитку та саморозвитку; система підготовки має розвиватися тільки на основі різнорівневого діалогу та ціннісної взаємодії між світом музичного мистецтва, вчителем та студентом; система підготовки має на меті формування цілісного художнього світогляду: розвиток та взаємозв'язки людини, суспільства, мистецтва і науки як підсистем культури, культура як процес самоорганізації ноосфери (А.Свідзінський); система підготовки має регулювати та стимулювати процеси самоорганізації в творчій діяльності особистості; система підготовки має орієнтуватися на професійне становлення і професійний саморозвиток особистості, формування ціннісного ставлення до музики, світу, людини.

Розгляд процесу професійного саморозвитку з позицій синергетичного підходу дає змогу сформулювати визначення саморозвитку особистості. Це – *процес самотворення людини внаслідок взаємодії й обміну інформацією та енергією із зовнішнім середовищем, в основі якого розкриття та реалізація його внутрішніх потенцій, набуття нових особистісних якостей.*

Дефініція професійного саморозвитку майбутнього вчителя музики у процесі інструментально-виконавської підготовки опирається на попереднє визначення. Це – *процес самотворення особистості студента внаслідок ціннісної взаємодії й обміну інформацією та енергією з музично-освітнім і соціальним середовищем, в основі якого розкриття та реалізація його внутрішніх потенцій, набуття нових професійних якостей в інструментально-виконавській діяльності.*

Висновки. Синергетичний підхід в інструментально-виконавській підготовці майбутнього вчителя музики у контексті формування його готовності до професійного саморозвитку дає можливість розглянути дану підготовку цілісно, у взаємозв'язку та взаємодії з іншими освітніми системами; виявити всезагальні закономірності розвитку особистості, людства, науки та культури завдяки широкому міждисциплінарному синтезу; сформувати нелінійний стиль мислення, цілісний художній світогляд, у якому відображаються розвиток та взаємозв'язки людини, суспільства, мистецтва і науки як підсистем культури, а культура як процес самоорганізації ноосфери.

Подальше дослідження даної проблеми передбачає пошук відповідних форм, методів та засобів навчання та виховання у підготовці студентів.

ДЖЕРЕЛА

1. Абдуллин Э. Б. Методология педагоги музыкального образования: учебник для суд. высш. пед. учеб. Заведений / Э.Б.

Абдуллин. – 3-е изд., испр. и доп. М.: «Издательство Гном», 2010. – 416 с.

2. Денисова Т. А. Системно-синергетический подход к гуманизации обучения школьников (на материале предметов естественно-математического цикла) : дисс. ... канд. пед. наук: 13. 00. 01 / Татьяна Александровна Денисова. – Саратов, 2003. – 241 с.

3. Кевишас И. Реконструкция педагогического процесса как способ становления личности учащегося / Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., за заг. ред. В. О. Огнев'юка / И. Кевишас. - К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 49-63.

4. Лобова Л. Г. Педагогическое воздействие на процессы самоорганизации внутренних ресурсов студентов при работе над музыкальным произведением : дисс. ... канд. пед. наук : 13. 00. 08 / Людмила Геннадиевна Лобова. – Липецк, 2001. – 185 с.

5. Олексюк О.М. Музично-педагогічний процес у вищій школі / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. – К. : Знання України, 2009. – 123 с.

6. Свідзинський А. В. Синергетична концепція культури / А. В. Свідзинський. – Луцьк : ВАТ "Волинська обласна друкарня", 2009. – 696 с.

7. Цокур Р. М. Формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Цокур Роман Миколайович. – Одеса, 2004. – 15 с.

8. Щербакова А. И. Философия музыки и музыкального образования. Часть I. Учебное пособие / А. И. Щербакова. – М. : ООО "Учебно-методический издательский центр "ГРАФ-ПРЕСС" ", 2008. – 256 с.

